

Exemples literaris, S. XIV: «Lo sol torna atràs en lo arelotge per 10 graus a petició d'ell», *Set psalms penitencials*, 13; «dix Aristòtil --- que lo appetit senti-tiu axí tira l'enteniment com la roda major tira la menor en lo arelotge», Eiximenis (*Terc.*, 245v); «legim que lo sol devallà per 10 graus en lo relotge de Acaç, significat que N. S. Déu se devia encarnar per reparar ---», id. (*Angels*, 67); «fo gitat lo seny o alarotja qui's féu per la ciutat en lo palau de l'arquebisbe», c. l'a. 1400 (*Ardits* I, 41); «per manament del Sr. Rey, ab albarà de Munçó, a 18-x-1389 --- doní per repesar lo alalotge ---», *Comptes de l'almoiner de Poblet de 1383*, i molts més citats pels *DAG.* i *AlcM*; «relotge de aygua: clepsydra; r. de sol: horologium solarium; r. de hombra: h. sciotericum; r. de campana: h. novum; r. astrolabi: horoscopus», Busa-N. 1507 (E-VI-2).

Més encara. *Alarogium* (gen. pl.), a. 1341; al *alarotge d'aygua* 1372, i altres docs. ross. de 1401, 1408, *InvLC*, s. v. *alar*; «C. Monera, habens regimen *relogii*, e dels quarts, civitatis Elne» 1507, *InvLC*, s. v. *relogte*. «Costa de l'alerotge», pp. 3ss., i 40; l'aleroga 1394, 42; lo relotge de les hores fi S. xv i 1596, 42; «ha a fer un seny per orolotge» 1434, 42; «Michael Petro, civis Maioricarum, orolatger --- farà un oloratge [sic?] bé e bell --- e que los dits cònsols hajan a dar al dit Michael lo relotge qui ara és a Bagà e quaranta florins --- lo dit olorotge [i així 3 vegades]» 1435, 42; Alt Berguedà, Serra Vilaró (*Pinós i Mata-plana* III). L'elorotge Bna. 1387, la dita elorotge id., id. (*BSAL* II, 30b); un alarotge Palma 1426 (*BSAL* XXII, 5); «districte de l'Arotge», a. 1513, pel que avui es diu *Cas Relotger*, a la vila de Selva (*BSAL* VIII, 90b), 1964; Bna. 1392, CaCandi (*MiscHiCat.* II, 229). La data nostra de 1341 seria doncs anterior a la primera que trobo de relotges públics a Itàlia i a París, i posterior només a l'alemanya.

L'antiguitat només havia conegut el relotge de sol i els d'aigua i d'arena; el relotge mecànic es va inventar a Europa en la baixa Edat Mitjana, però pel pasatge del *Terc* veiem que entre nosaltres ja n'hi havia amb rodes c. 1385; i, amb contrapesos, en veiem per J. Roig, i en un doc. de c. 1461: «item hun *relotget* ab son contrapés d'argent sobredaurat e una corona de perles minútes --- item un *relotge* de lautó sobredaurat, redó ---». Aquests eren relotges, evidentment petits (*relotget*), i de metall més o menys preciós, no pas mers relotges de pèndola: la fabricació, doncs, ja n'estava bastant avançada a la nostra terra,⁹ i això féu que el castellà vagi manllevarnos el nostre mot, fent-ne de *relotge*, un cast. *reloje*, plural *relojes*, del qual s'extragué tot seguit el singular *reloj* (cf. *almofrej*, *erraj* etc., singulars de *almofrejes*, *errajes*): en cast. la primera doc. és en uns glossaris aragonesos de c. 1400; i a Castella no abans de 1490 (*DECH*, *RELOJ*).

A València (i, poc o molt, a les Illes), el mot prengué el consonantisme modificat *re(l)longe*, fenomen paral·lel al de *llonja/bronja* i anàlegs: així ho trobem ja en Jaume Roig, assegurat per la rima: «les dones / --- / pedra al cor tenen, / com les esponjes: / torbats *relonges*, / per rodes, cordes, / sonen discordes,⁶⁰

/ son contrapés / falsant lo pes / de la romana» (*Spill*, 7822); «altre colp donà sobre la vidriera del altar --- y un altre en lo campanar sobre la casa del *relonge*, en un peu de pedre meresa que té dit campanar» en una crònica d'Eivissa de 1536 (Macabich, *Sta. M. la Mayor*, Cron., 9); *orolonge* en un doc. de Sòller, de 1610 (*AlcM*).

«*Relonge de sol*: horologium solare» en el gironí avalencianat OPou (*ThPu*, 1575, p. 320); *rellonge* MGadea, *T. del Xè* I, 295. Anoto *relònge* a Cabanes, Olocau, Serra, Oliva, Beniarrés, Ondara, Gaianes, Penàguila, Altea, Sella, Xixona, Romana i Fondó de les Neus: en tres o quatre es tracta del nom d'un penyal de la serra, que marca l'hora solar per al pagès llunyà; J. G. M. diu que avui és general val. amb *n* i *l*, però que en alguns costumistes vells es troba *relonge* i ell mateix ho havia dit en la infància (1957): de fet així ho sento a Xàbia (com a nom d'un barranc) i a la Vall d'Alba, el d'un mas. La forma sense *-n* no ha estat sempre estranya al País, puix que a Agres anoto *La Penya 'l' relòge*, i *relòge(s)* diuen a Bel (1961) i a Bellmunt de Mesquí (1936). La forma *relòge* amb *-l* era usual vulgarment a Bna. mateix cap a 1910-20, però ja fa molt que no la sento, si bé després ha quedat en ús almenys en l'occid. pirinenc *relònge* (Farrera, Àreu, 1933), *kam del relònge* a Aravell (Urgell), 1957.

DERIV.: *Relotger* [orolatger 1435, supra; *relotjer*, Bna. c. 1470, i *rolatger* 1525, *DAG.*, 1461; *relotger AlcM*]; «*relonger*: horologiarius», OPou [*ThPu*, 164]. *Relotgera* [Lab. 1840]; «molta fatxada gasta / --- / va vestit de vellut, *relotgera* de plata», MilàF (*Romlo.*, 306G); *relotgeria* [Lab. 1840].

Horòscop, pres del ll. *horoscòpus*, i aquest, del gr. ὠροσκόπος, compost amb ὠροῦν 'jo miro, examino'; Lacav. dona *horoscopa* f., que prova que el mot ens entrà des de França (*horòscopo*, Lab. 1840); *horoscòpic*; *horoscòpia*.

¹ De les llistes d'exs. i accs. medievals que donen els *DAG.* i *AlcM* cal esborrar el dels *Cosí Tort.*, 30v, que no conté HORA sinó *ora*, ll. ÒRA, en el sentit de 'vora de la sèquia'. Remeto, en canvi, per a alguns complements, a Spitzer, *MLN* LXXI, 382; docs. ross. de 1459 i 1461 (*RLR* I, 332, i LI, 281); dades olotines de Vayreda (*Puny.*, p. 183; *Sang Nova* I, § 4, p. 27). — ² Com em féu notar amablement Enric Guiter (1955), i vaig poder confirmar arreu en les meves enquestes de 1959-60. També hi coincideixen Fouché (*Phon.*, 55) i les rimes de Saisset, que imprimí *hora* pertot en les seves edicions originals, i el posa repetidament en rima: «Sul pic d'una ora / sem tots al Portal de Canet / tots ben contents d'anar defora»; «si li dic —quin temps fa? — / me diu: —se'n van sis ores — / Si li dic —quina ora és? — me respon: —fa calò! — / Si vol cúser, té pas ni fil ni estisores» (*Perpiny.*, 10, 85; notem, en efecte, que segons Fouché, *Phon.*, 75, 153, 204, *estisores* es pronuncia allí amb ò oberta: potser per manlleu al català central). Guiter me n'hi assenyala encara quatre rimes més. — ³ Excepció, com també